

Ключевые слова: информационная политика, советская власть, пропаганда, средства массовой информации, пресса.

* * *

УДК 2–67(477.83/.86)“1944/1965”

Лагодич М. М.

кандидат богословських наук, доцент
Богословського відділення, Чернівецький
національний університет ім. Юрія Федьковича
(Україна, Чернівці), lag-mykolaj@ukr.net

Вплив радянської релігійної політики на конфесійні трансформації та структурування церковних відносин у Галичині (1944–1965 рр.)

Вивірено специфіку діяльності урядових органів радянської влади та здійснено комплексний історико-правовий аналіз цілей, завдань і функцій Ради у справах РПЦ в Галичині 1944–1965 р. Опіраючись на широку базу документальних свідчень, автор релігійно унаочнює основні шляхи реалізації засадничих положень та принципів радянського законодавства в церковно-релігійній сфері у повосенний період і виступає провідні тенденції у трансформації конфесійної мережі та структуруванні релігійно-церковних відносин регіону.

Ключові слова: Українська православна церква (УПЦ), Руська православна церква (РПЦ), Українська греко-католицька церква (УГКЦ), Положення про управління РПЦ, Рада у справах РПЦ (РСРПЦ), уповноважений у справах релігій.

Галицький регіон, одразу ж після звільнення від німецької окупації у липні 1944 р. посів особливе місце в політичній, ідеологічній, а також геополітичній стратегії державно-партійного керівництва СРСР та УРСР. Це було зумовлено передусім тим, що Львівська, Дрогобицька, Тернопільська та Станіславська (теперішня назва – Івано-Франківська) області відзначалися власними історичними, національними, релігійно-культурними традиціями. Між тим, головною причиною розробки нової ідеологічної церковно-релігійної політики була наявність УГКЦ, яка домінувала саме в Галичині і підпорядковувалася ворожому для країни рад центрі – Ватикану.

Проголошенням незалежності, курс на демократизацію та євроінтеграцію України, з одного боку, загострили потребу формування нової суспільно-цивілізаційної парадигма її розвитку, що, в свою чергу, актуалізує проблему переоцінки багатьох історичних подій та явищ. Оскільки Церква була, є і залишається чи не єдиним найбільш ефективним механізмом і рушієм нації – та державотворчих процесів, то комплексного аналізу і переоцінки потребує система державно-церковних відносин в СРСР, як в глобальному контексті, так і на локальному рівні, де важливим сегментом залишаються міжконфесійні взаємини конкретного регіону, а також характер конфесійних трансформацій, спричинених насильницьким входженням РПЦ у традиційно греко-католицький Галицький регіон.

Актуалізація питання впливу радянської релігійної політики на конфесійні трансформації та структурування церковних відносин у Галичині де термінується також тим, що Російське Православ'я, намагаючись зберегти свої ідеологічні та політичні впливи в Галичині, виступає джерелом міжконфесійного протистояння та конфронтації, що негативно впливає на політичний статус і імідж України у світі і відображається на її міждержавних відносинах. Отже, об'єктивно, науково обґрунтоване висвітлення цих та

багатьох інших аспектів церковно-релігійної політики радянської влади є на часі і дає підстави стверджувати про актуальність тематики досліджень такого роду, де дослідницька мета і завдання сфокусовані саме на конфесійних трансформаціях, що відбувалися під диктатом антицерковної політики СРСР.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей державної політики Радянського Союзу щодо Церков у Галицького регіоні Західної України у 1944–1965 рр., методів і форм її застосування та глибини конфесійних трансформацій в регіоні, спричинених цією політикою.

Досягнення мети у статті розв'язано такі дослідницькі завдання:

- проаналізовано стан наукової розробки теми та охарактеризовано джерельну базу дослідження;
- увиразнено конфесійну ситуацію в західних областях України станом на початок 1944 р.;
- розкрито методи входження РПЦ в конфесійне середовище Галичини після ліквідації УГКЦ 1946 р.;
- доведено, що вплив радянської релігійної політики на конфесійні трансформації та структурування церковних відносин у Галичині у 1944–1965 рр., оскільки саме цей період започаткував кардинально нові зміни у церковно-релігійній політиці радянської системи влади та мав негативні наслідки, рецидиви яких і по нині даються взнаки, адже вони приховують в собі негативні тенденції, що, зрештою, відволікає від пошуку історичної правди і, в свою чергу, дестабілізує векторність еволюційних змін еkleзіологічних і духовно-культурних пріоритетів, що мали б окреслити нові ідейно-ціннісні орієнтири та ефективні механізми виходу із кризи української національно-церковної ідентичності.

Об'єкт дослідження – конфесійне життя Західної України під церковно-ідеологічним диктатом СРСР та духовною опікою Московської патріархії.

Предмет дослідження – конфесійні трансформації у Галицькому регіоні в контексті державно-релігійної політики СРСР у 1944–1965 рр.

Джерельну базу дослідження склали документи центральних і місцевих органів влади та різного роду управлінських структур СРСР, а також епістолярна спадщина українських богословів і церковних діячів. Зокрема, найбільше неопублікованих документів, що безпосередньо стосуються теми нашого дослідження, виявлено і опрацьовано у фондах Державного архіву Львівської області (далі – ДАЛО) – Ф.Р. 1332 (Фонд уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР у Львівській області), Центрального Державного Архіву вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ) – Фонд 4648 (Архів уповноваженого по УРСР), Центрального державного архіву громадських організацій України (далі – ЦДАГОУ) – Фонд 1 ЦК Компартії України та ін.

Справи вищезгаданих фондів містять: виписки з протоколів засідань РСРПЦ та РСРК при Раді Міністрів СРСР, циркулярно інструктивні листи Рад уповноваженим по УРСР та уповноваженим на місцях, листування із Радами у питаннях зняття з реєстрації релігійних громад і зачинення молитовних будівель; копії доповідних та довідок уповноважених Рад направлених у вищі урядові та партійні органи про релігійний стан, про процеси та явища, що проходять у релігійних гро-

мадах; листування з обласними уповноваженими; заяви та скарги віруючих про закриття храмів і молитовних будівель; списки та відомості про молитовні будівлі і служителів культу; спеціальні доповідні про релігійні свята і випадки релігійного суевір'я; документи про прийом іноземних делегацій релігійними громадами діючими на території України; документи про становище і діяльність духовних семінарій; доповідні записки про перевірку роботи обласних уповноважених тощо.

Архівні документи ЦК КПУ, що зберігаються у фонді І Центрального державного архіву громадських об'єднань України містить інформаційні звіти, доповідні та довідки уповноважених РСРПЦ та звіти обкомів КПУ про діяльність релігійних громад на місцях, інформаційні доповідні про реагування населення на ті чи інші заходи радянської влади, копії інструктивних листів.

Отже, джерельна база означеної теми, зважаючи на її видову різноманітність та змістовну насиченість, відкриває можливості для глибокого та різнобічного дослідження взаємовідносин, що склалися між урядом СРСР і Церквою в Галичині у період 1945–65 рр.

Між тим, варто зазначити, що вищезазначені джерела досліджувалися здебільшого для вивчення діяльності у повоєнній Галичині УГКЦ, а тому науковці, зазвичай, обмежувалися лише аналізом Львівського ліквідаційного собору 1946 р. Натомість діяльність РПЦ залишалася поза їх увагою і це притому, що її вплив на суспільно-релігійне і політичне життя, як видно із опрацьованих нами архівних документів, був надвагомим. Документи засвідчують, що всупереч офіційній політиці Кремля, РПЦ все ж таки не вдавалася до тотального нищення матеріальної бази УГКЦ, що дало поштовх для відновлення сучасних структурних підрозділів УГКЦ, коли та наприкінці 80-х років ХХ ст. вийшла із підпілля.

Входження РПЦ у церковно-релігійне середовище Галичини, а відтак і взяття під свій контроль духовно-культурний розвиток регіону має гідну подиву історію та сповнене різних контраверс і негативів. Так, до Львівського ліквідаційного собору, на якому за вказівкою Сталіна була зроблена спроба знищити УГКЦ, православні парафії, як правило, відкривали з інформаційно-агітаційною метою – щоб іще перед “возз'єднанням” показати “превагу” православного обряду над греко-католицьким [5, арк. 75]. Щоб увійти в довіру, а можливо й заручитися підтримкою вірян, радянська влада не вживала активних репресивних заходів щодо греко-католиків. Нав'язування ідеї переходу галичан на московське православ'я відбувалося паралельно з відносно мирним співіснуванням на цих землях трьох епархій УГКЦ.

До активізації процесу заснування православних парафій і будівництва православних храмів у Галичині сталінський режим вдався після відходу німецьких військ. Перший такий храм з'явився уже наприкінці 1944 р. у Сокалі, що на Львівщині [2, арк. 5].

Сталося так, що ініціаторами відкриття православних храмів у західноукраїнському регіоні УРСР були групи переселенців з Польщі (здебільшого з Холмщини), більшість з яких сповідували православ'я. Це була спланована акція Сталіна – переселити православних на терени Галичини, і в такий спосіб “розбавити” церков-

но-релігійне середовище Галичини православним чинником. “Інформаційному звіті” від 27.06.1945 р. уповноважений по Львівській обл. акцентує увагу на різкому зрості, за рахунок переселенців, кількості парафіян православних парафій [6, арк. 9]. Але, звісна річ, що це не могло дати тих очікуваних результатів, про які йшлося у тогочасних звітах і доповідних записках на догоду режимові.

Але пропаганда тривала і робила своє. Так, згідно із “Доповідною” уповноваженого по Львівській обл., лише в III кварталі 1945 р. на його ім'я було подано сім прохань про реєстрацію православних парафій [6, арк. 21]. В “Інформаційному звіті за II квартал 1945 р.” А.Вишневський повідомляв про те, що у III кварталі поступило 4 заяви про відкриття храмів, які були розглянуті і задоволені. З них у 2 уніатські парафії були направлені православні священники, а дві – відкриті для переселенців, в користування яким передано спорожнілі католицькі костели [7, арк. 1].

Уповноважені, перед страхом звільнення, ув'язнення, а той фізичного знищення, вдавалися до різних маніпуляцій, щоб забезпечити реалізацію програми церковно-релігійної-політики радянської влади. Ми припускаємо, що ними розроблялися сценарії, коли невеликі групи людей зверталися з проханням зареєструвати православну громаду, на противагу існуючій греко-католицькій. Так, у фондах ДАЛО нам вдалося віднайти прохання переселенців з Щирця [1, арк. 15], Городка [1, арк. 24] с. Долянки (Городоцький р-н) [1, арк. 25], також Постанову Городецького райвиконкому за № 3 від 11 липня 1945 р. про реєстрацію парафії у Городку та передачу їй у користування вільного костелу [8, арк. 26].

Окрім того по домовленості з віруючими, але без їх офіційної заяви, у три уніатські парафії були направлені православні священники. Це порушення інструкції Львівський уповноважений пояснив своїм “бажанням направити як найбільше священників для проведення місіонерської роботи проти унії. Далі ці парафії будуть офіційно оформлені”, він і на далі мав намір у недіючі уніатські храми посилати православних священників, без офіційної заяви віруючих [7, арк. 1].

У 1945 р. розпочинається добровільний перехід недіючих уніатських парафій у Православ'я. Одною з перших про свій намір возз'єднатись з РПЦ заявила громада с. Стінка Красненського р-ну Львівської обл. З цього періоду у місцевостях де були діючі православні храми спостерігається поступовий процес витіснення уніатства. Яскравим прикладом тому є с. Городжів Магерівського р-ну, що на Львівщині, де поряд з уніатською з 1927 р. діяла православна парафія [7, арк. 3]. У 1945 р. згідно прохання віруючих цього села, постановою Мачерівського райвиконкому за № 24 від 12.05.1945 р. православної парафії с. Городжів був переданий колишній греко-католицький храм, котрий на цей час уже пустував [1, арк. 27].

З 1946 р., тобто після офіційної ліквідації унії на території Галичини, у користування західноукраїнським православним громадам було передано велику кількість опустілих уніатських храмів. Згідно вказівки республіканського уповноваженого з травня 1946 р. Львівсько-Тернопільському епархіальному управлінню було дозволено зайняти приміщення колишньої

уніатської митрополії, що були розміщені навколо Львівського собору св. Юра [8, арк. 13], котрий після Львівського Собору став кафедральним храмом Львівського православного архієрея. Але місцевою владою це рішення виконувалось не охоче, про це свідчить лист владики Макарія від 6.06.1946 р., в якому він просить прискорити процес звільнення приміщень навколо собору [8, арк. 14]. Рада Міністрів УРСР акцентуючи увагу голови Львівського облвиконкому на важливості передачі колишніх уніатських митрополічних покоев під епархіальне управління, у листі від 27.09.1946 р. просить терміново вжити заходи, щодо виселення приміщень при кафедральному соборі Юра [8, арк. 15].

У 1947 р. усі без винятку храми Львова стали православними [31, с. 14], але їх було не достатньо для православної пастви післявоєнного Львова. Згідно листа республіканського уповноваженого за № 93/с від 22.05.1946 р. [8, арк. 13], у разі відкриття нових релігійних громад міська влада мала право надавати їм у користування пустуючі костели. Цим дозволом скористались православні львів'яни, оскільки у колишньому прокатолицькому Львові пустувало дуже багато культових споруд Римо-Католицької Церкви.

Процес передачі цих будівель у користування православних громад у період 1946–47 рр. був набагато довшим ніж наприкінці 1945 р., оскільки тепер він проходив згідно всіх норм радянської бюрократичної системи. Про це свідчать віднайдені у ДАЛО офіційні документи з архіву уповноваженого по Львівській області.

Після Львівського Собору першим переданим у користування православних львів'ян був костел св. Миколая. Лист із документами на відкриття цього храму А.Вишневський направив до республіканського уповноваженого іще на початку жовтня 1946 р. [3, арк. 103–105], а офіційний дозвіл від члена Ради І. Іванова за № 779 був отриманий лише у середині квітня 1947 р. [3, арк. 76].

8.06.1947 р. архієпископ Макарій /Оксіюк/ у співслужінні духовенства з колишніх уніатів звершив чин освячення цього костелу в православний храм. Цій події раділи не лише у Львові, про урочистість на своїх сторінках розповів навіть “Журнал Московской Патриархии” [32].

У цьому ж році владики Макарій, у листі від 17 червня, звертається до А.Вишневського з проханням зареєструвати релігійну громаду при Остробрамському костелі, що знаходиться по вул. Леніна у Львові. До свого прохання архієпископ долучив звернення громади [3, арк. 85–87].

17.08.1947 р. селяни Львова, що проживали на вул. Кульпарківській, подали прохання про реєстрацію православної парафії при колишньому римо-католицькому костелі, що знаходився у цьому районі [3, арк. 89]. Пройшовши довгі бюрократичні коридори радянських канцелярій [3, арк. 99, 107–109, 111], лише на початку грудня 1947 р., питання про відкриття цієї парафії було вирішено позитивно [3, арк. 112].

Разом із зміною внутрішньодержавної політики щодо Церкви, відбулась різка зміна ставлення до потреби відкриття православних храмів Галичини. У деяких регіонах віруючі через необережність мали можливість втратити свої храми. Непорозуміння сталось у 1949 р. у Жовква, яке було одним із центрів католицизму на

Львівщині. У цьому місті після возз'єднання залишались діючими два храми, але оскільки більшість жовківчан були в опозиції до Православ'я і не відвідували православні храми в місті, один із священників був переведений на іншу парафію. Станом на 1949 р. один маленький дерев'яний храм у місті уже був не в змозі помістити всіх парафіян. Але коли було зроблено спробу перейти до храму, котрий був у 1946 р. був зачинений у зв'язку з відсутністю парафіян, православній громаді міста Жовкви місцевий райком партії у цьому відмовив. Лише за особистою вказівкою голови Ради для віруючих цього міста було відчинено просторий храм колишнього василіянського монастиря [9, арк. 16].

Події у Жовкві легко пояснити в контексті розпочатої загальнорадянської політики спрямованої на зняття з реєстрації релігійних громад і зачинення храмів якими вони користувались. У листі за № 1102/с від 1.02.1950 р., котрий А.Вишневський отримав від заст. голови Ради Г.Белишева, зазначалось про те, що потрібно підготувати документи на зняття з реєстрації парафій, котрі не мають священника [10, арк. 23]. На початку 1952 р. релігійні громади діяли у 89% населених пунктах Західної України, але лише 42,5% з них мали своїх священників [30, арк. 125]. В “Інформаційному звіті за І квартал 1950 р.” Львівській уповноваженій зазначає, що справі по закриттю парафій допоможе обкладення податком псаломщиків та старост громад, а також збільшення протипожежних і протиаварійних вимог до храмів [10, арк. 12].

На початку 50-х р. у ряді населених пунктів Галичини, релігійні громади збираючись у недільні дні групами по 40–50 чоловік самочинно звершували у храмах богослужіння [11, арк. 134], оскільки в цей період уповноважений знімав з реєстрації громади, котрі не проявляли турботи до присланих їм священників [12, арк. 230].

З 1949 р. місцеві органи, майже у масовому порядку, розпочали вилучення у релігійних громад їх парафіяльні будинки для загальних цілей села. Не рідко траплялись випадки, коли при відсутності у громади будинку у неї для “загальних цілей села” вилучали діючі храми. Так у 1950 р., вилучене у православної громади с. Рудки колишнє приміщення костелу, котрим вони користувались, було перероблене у бібліотеку-склад, а вилучений у 1952 р. у віруючих с. Гнізничів (Жидачівський р-н) храм був переобладнаний у клуб [15, арк. 36]. Щоб припинити свавілля місцевої влади Львівський облвиконком дав вказівку припинити, без санкції облвиконкому, вилучення у парафій будинків та храмів. Але не зважаючи на це, уповноважений фіксував неодноразові порушення представниками місцевої влади чинного законодавства про культу. Так у період Великодніх свят 1952 р. секретар Великомоствіськогогорайкому КП(б)У обмежив проведення служб у с. Деревня та с. Кулява, а голова Путомитівського райвиконкому заборонив священнику с. Кореличі проводити богослужіння у другий та третій день Великодніх свят, а уповноважений Буського райкому КП(б)У у третій день Пасхи у с. Яблонівка взагалі вилучив ключі від храму [12, арк. 57].

Щоб краще контролювати облік храмів уповноважені починаючи з 1952 р. “оформляють усі

церкви договорами та заводять на них реєстраційні справи” [13, арк. 240].

На початку 60-х років у зв'язку з активним промисловим розвитком Галичини на її адміністративній мапі з'являються нові населені пункти. На півночі Львівської області, центром відкритого Львівсько-Волинського вугільного басейну стає Червоноград, яке розмістилось на території Кристинополя. У молодому місті, що будувалось виключно на радянських засадах, довгий час не було жодного діючого храму. Приміщення колишніх католицьких монастирів, які збереглись на території Кристинополя, місцевою владою використовувались не за призначенням.

Але у 1957 р. православні червоноградці виявили бажання відкрити у місті храм. Згідно “Доповідної” А.Вишневського 5.03.1957 р. делегація з Червонограду, у кількості п'ятьох осіб, була прийнята головою Львівського облвиконкому С.Стефаніком. Він прийнявши їх заяву запевнив що це питання буде розглянуто і вони отримають відповідь. Таке відношення місцевої влади не задовольнило віруючих і вони заявили голові облвиконкому, про намір масового збору підписів про відкриття в місті храму. Релігійність православних червоноградців збудив намір місцевої влади переобладнати храм колишнього василіанського монастиря у спортзал [14, арк. 52].

Г.Карпов, розуміючи, що масовий збір підписів серед населення міста може вплинути на збудження релігійності в місті, радив відкрити храм [14, арк. 53]. У листі за № 903 від 17.04.1957 р. С.Стефанік розглядаючи питання про відкриття храму у Червонограді зазначив: “Не погоджуюсь з думкою Карпова, треба переробити під спортзал” [4, арк. 57–58]. Жителі міста розділились на два табори, одні хотіли бачити в місті діючий храм, а інші, підігріті свіжою порцією комуністичної агітації, направляли у різні урядові установи заяви в яких вимагали не відкривати храм [4, арк. 59].

Не маючи змоги боротись з радянським деспотизмом група віруючих самовільно збудувала у місті дерев'яну каплицю, в якій мали намір задовольняти свої релігійні потреби. Але завдяки старанням місцевої влади, вона скоро зникла з міста [4, арк. 86–87]. Православним червоноградцям вдалось відкрити храм у своєму місті лише у середині 1988 р.

До початку 60-х років на Галичині ще не простежуються факти масового зачинення храмів. Як правило, з реєстрації знімались лише давно не діючі релігійні громади, але і такі випадки були поодинокі [16, арк. 12–17, 20, 12–21].

Починаючи з 1960 р. радянський уряд розпочав процес масового закриття галицьких храмів. В числі перших були зачинені храми, котрі у 1945–46 рр. відкривались з пропагандивною ціллю: показати перевагу православного обряду над уніатським [5, арк. 75]. Як правило такі храми відкривались у містах і після возз'єднання уніатів у таких населених пунктах діяло по два храми. Заходами радянської влади один з них зачинявся, а парафії об'єднувались в одну громаду, в користуванні котрої залишався лише один храм.

Масові закриття храмів розпочались у 1961 р., чому сприяла поява пакету нормативних актів про посилення контролю за дотриманням радянського законодавства

про культу і поступки які, під тиском світської влади у 1961 р. прийняла на Архієрейському Соборі ієрархія РПЦ.

У відповідності з виданими Постановами, виконкоми місцевих рад депутатів трудящих у 1961–62 р. провели “Одночасний облік релігійних об'єднань, молитовних будинків і майна, що знаходилось у користуванні громад”. В наслідок якого були виявлені значні порушення чинного законодавства як зі сторони парафій так і з сторони представників влади на місцях.

Внаслідок проведених заходів у наступні два роки на Галичині поступово перестала діяти майже третина храмів.

Узгодження Положення про управління РПЦ відносно до радянського законодавства, призвело до того, що священник позбавлявся своїх прав на парафії, окрім “відправлення культу”. Вся влада переходила виконавчому органу із трьох мирян, котрий затверджувався місцевою Радою, цим заходом було забезпечено поступове розкладення парафії, а отже, і всієї Церкви з середини. Для всіх було зрозумілим, кого і з якою ціллю, призначала керівництвом парафій безбожницька КПРС.

Під натиском влади ці виконавчі органи погодились на закриття більшої частини храмів. Тому цей процес урядовці трактували як особисте бажання віруючих, про що свідчили їх письмові заяви.

Деякі працівники місцевих органів влади самі допускали дії, що суперечили радянському законодавству про культу, відкрито та грубо втручались у внутрішньоцерковні справи. Так наприклад 21 травня 1962 р. секретар Радехівського райвиконкому (Львівська обл.) викликав до себе священників і повідомив їх про храми, що будуть зачинені у 1962 р. На цьому ж засіданні в присутності ІІ секретаря райкому партії, заврайфінвідділу, та народного суді зажадав від них припинення богослужінь у названих храмах [18, арк. 92]. В окремих районах Галичини мали місце випадки коли представники партійно-радянського активу під час вилучення приміщень у знятої з реєстрації релігійної громади, вдавались до надмірної адміністрування – самі намагались вивезти культове майно. Згідно звіту республіканського уповноваженого, такі факти мали місце у Сколівському та Бродівському районах Львівської обл. [18, арк. 92–93].

Щоб попередити зловживання місцевих чиновників, голова Ради у справах РПЦ у листі № 1936–689 від 30.07.1962 р. нагадує про те, що рішення про реєстрацію та зняття з неї парафій належить виключно Раді [17, арк. 36].

Він розумів, що кожний факт адміністрування, незаконного закриття храмів, образи почуття віруючих об'єктивно сприяє посиленню впливу Церкви на населення і наносить шкоду комуністичному вихованню трудящих.

Починаючи з 1964 р. у звітах уповноважених зазначались факти активізації релігійних почуттів у віруючих Галичини. Вони заявляли місцевим уповноваженим про те, що віруючі бажають відновлення старого порядку, коли священник сам керував справами в Церкві та обслуговував зразу кілька парафій. На прийомах багато віруючих, а також священнослужителів, як один із мотивів використовували посилення на те, що на

території Львівської та Тернопільської обл. для віруючих існують інші порядки, що дозволяють священнику служити у двох храмах, збиратись віруючим без священника [29, арк. 35–36].

Обмеження православних віруючих і духовенства на Галичині призвело до відродження у деяких регіонах Галичини уніатства. У зв'язку з цим, за пропозицією уповноваженого РСРПЦ по Київській обл. Сухоніна викладено у листі від 1964 р., західноукраїнським єпархіям були надані певні попушення, але Галицька Церква і після 1965 р. залишалась в набагато гірших умовах, якщо порівняти їх з періодом 1945–48 рр.

Висновки. Як бачимо Галицький регіон західноукраїнських земель у 1944–1946 рр. був своєрідним “оазисом” активного релігійного життя в усьому Радянському Союзі. Враховуючи суміжність Галицького регіону із західними країнами всесоюзні і республіканські владні структури у Москві й Києві опрацювали план заходів по скасуванню унії і переходу греко-католиків до Православної Церкви Московського патріархату. Як доведено в цьому дослідженні, стратегія і тактика таких конфесійних трансформацій утверджувалася на рівні найвищих керівників СРСР і УРСР.

До виконання план-заходів по скасуванню УГКЦ в Галицькому регіоні залучалися спецвідділи органів державної безпеки (НКДБ – МДБ), радянські, партійні органи на місцях, уповноважені Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР і УРСР.

До реалізації заходів по скасуванню унії і ліквідації Греко-Католицької Церкви активно залучалася Московська патріархія РПЦ та її єпархії в Галичині. Приєднавши де-юре греко-католицькі храми і парафії, Московський Патріархат водночас зустрівся із проблемою утвердження де-факто в західних областях України російської православної традиції. Процес динамічного опрацювання утруднювався через те, що переважна більшість духовенства і парафіян у Львівсько-Тернопільській, Дрогобицькій і Станіславській єпархіях РПЦ були возз'єднаними греко-католиками, котрі оберігали свою прабатьківську релігійну традицію, відмінну від російсько-православної.

Скасування унії і ліквідація УГКЦ не призвели до одночасного паралельного припинення функціонування уніатських парафій на місцях та їх переходу до РПЦ. Міцною опорою греко-католицизму залишалось його чернецтво, яке було досить розгалужене і авторитетне та впливово-діяльне в Галицькому регіоні. Радянська влада не поспішала раптово закрити монастирі і чернечі будинки, оскільки це могло викликати масові протести мирян греко-католиків. У підпільних умовах відроджувалася мережа закритих домашніх монастирів, члени яких поєднували світські форми життєдіяльності з чернечими приписами і формами життя, що фактично поклато початок так званім “домашнім монастирським церквам”, які стали міцною опорною базою для відбудови “катакомбної Греко-Католицької Церкви”.

Список використаних джерел

1. ДАЛО. – Ф. р-1332. – Оп. 1. – Спр. 1. – 29 арк.
2. Там само. – Оп. 1. – Спр. 2. – 31 арк.
3. Там само. – Оп. 1. – Спр. 5. – 152 арк.
4. Там само. – Оп. 1. – Спр. 12 – 100 арк.

5. Там само. – Оп. 1. – Спр. 14. – 147 арк.
6. Там само. – Оп. 2. – Спр. 3. – 22 арк.
7. Там само. – Оп. 2. – Спр. 4. – 45 арк.
8. Там само. – Оп. 2. – Спр. 5. – 55 арк.
9. Там само. – Оп. 2. – Спр. 17. – 138 арк.
10. Там само. – Оп. 2. – Спр. 18. – 99 арк.
11. Там само. – Оп. 2. – Спр. 19. – 89 арк.
12. Там само. – Оп. 2. – Спр. 20. – 164 арк.
13. Там само. – Оп. 2. – Спр. 24. – 186 арк.
14. Там само. – Оп. 2. – Спр. 25. – 162 арк.
15. ЦДАВОВУ. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 150. – 151 арк.
16. Там само. – Оп. 1. – Спр. 187. – 35 арк.
17. Там само. – Оп. 1. – Спр. 322. – 32 арк.
18. Там само. – Оп. 1. – Спр. 323. – 253 арк.
19. Там само. – Оп. 1. – Спр. 385. – 392 арк.
20. Там само. – Оп. 1. – Спр. 386. – 424 арк.
21. Там само. – Оп. 1. – Спр. 391. – 524 арк.
22. Там само. – Оп. 1. – Спр. 392. – 453 арк.
23. Там само. – Оп. 1. – Спр. 398. – 156 арк.
24. Там само. – Оп. 1. – Спр. 423. – 402 арк.
25. Там само. – Оп. 1. – Спр. 425. – 346 арк.
26. Там само. – Оп. 1. – Спр. 426. – 381 арк.
27. Там само. – Оп. 1. – Спр. 427. – 369 арк.
28. Там само. – Оп. 1. – Спр. 449. – 317 арк.
29. Там само. – Оп. 2. – Спр. 12. – 86 арк.
30. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 1572. – 340 арк.
31. Макарий, архієп. Православна Церква в Західних областях України // Єпархіальний вісник. – 1947. – № 1. – С. 12–14.
32. Хруцький С. Незабываемое торжество // ЖМП. – 1947. – № 7. – С. 77–78.

References

1. DALO. – F. r-1332. – Op. 1. – Spr. 1. – 29 ark.
2. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 2. – 31 ark.
3. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 5. – 152 ark.
4. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 12 – 100 ark.
5. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 14. – 147 ark.
6. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 3. – 22 ark.
7. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 4. – 45 ark.
8. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 5. – 55 ark.
9. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 17. – 138 ark.
10. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 18. – 99 ark.
11. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 19. – 89 ark.
12. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 20. – 164 ark.
13. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 24. – 186 ark.
14. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 25. – 162 ark.
15. CDAVOVU. – F. 4648. – Op. 1. – Spr. 150. – 151 ark.
16. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 187. – 35 ark.
17. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 322. – 32 ark.
18. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 323. – 253 ark.
19. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 385. – 392 ark.
20. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 386. – 424 ark.
21. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 391. – 524 ark.
22. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 392. – 453 ark.
23. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 398. – 156 ark.
24. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 423. – 402 ark.
25. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 425. – 346 ark.
26. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 426. – 381 ark.
27. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 427. – 369 ark.
28. Tam samo. – Op. 1. – Spr. 449. – 317 ark.
29. Tam samo. – Op. 2. – Spr. 12. – 86 ark.
30. CDAGOU. – F. 1. – Op. 24. – Spr. 1572. – 340 ark.
31. Makarij, arhijep. Pravoslavna Cerkva v Zahidnyh oblastjah Ukrainy // Jeparhial'nyj visnyk. – 1947. – № 1. – S. 12–14.
32. Hruc'kij S. Nezabyvaemoe torzhestvo // ZhMP. – 1947. – № 7. – S. 77–78.

Lahodych M. M., associate Professor of Chernovtsy National University Fedkovych, candidate of theology (Ukraine, Chernovtsy), lag-mykolaj@ukr.net

Influence of the soviet religion politics on the confessional transformations and the structuring of the church relations in Galychyna (1944–1965)

On the basis of the archived and published materials the article views specific features of the Soviet Government activities and carries out a complex legal-historical analysis of the goals, tasks and functions of the Russian Orthodox Church Affairs Council in Galychyna 1944–1965. Basing on an extensive range of documentary evidence, the author vividly describes the main ways of realizing the basic Soviet legislation terms and principles in the field of church and religion during the postwar period and defines the main tendencies in the transformation of the confession network and the structuring of the church religious relations in the given region.

Keywords: Ukrainian Orthodox Church (UOC), Russian Orthodox Church (ROC), Ukrainian Greek – Catholic Church (UGCC), Decree on the ROC administration, Council for Russian Orthodox Church Affairs (CROCA), Religion Affairs Commissary.

Лагодич Н. Н., кандидат богословских наук, доцент Богословского отделения, Черновицкий национальный университет им. Юрия Федьковича (Украина, Черновцы), lag-mykolaj@ukr.net

Влияние советской религиозной политики на конфессиональные трансформации и структуризацию церковных отношений в Галиции (1944–1965 гг.)

На основе архивных и опубликованных материалов освещена специфика деятельности правительственных органов советской власти и осуществлен комплексный историко-правовой анализ целей, задач и функций Совета по делам РПЦ в Галиции 1944–1965 г. Опираясь на обширную базу документальных свидетельств, автор рельефно показывает основные пути реализации основных положений и принципов советского законодательства в церковно-религиозной сфере в послевоенный период и истолковывает ведущие тенденции в трансформации конфессиональной сети и структуризации религиозно-церковных отношений региона.

Ключевые слова: Украинская православная церковь (УПЦ), Русская православная церковь (РПЦ), Украинская греко-католическая церковь (УГКЦ), Львовский ликвидационный собор, Положение об управлении РПЦ, Совет по делам РПЦ (РСРПЦ), уполномоченный по делам религии.

* * *

УДК 94(477).084.8/.9+725.945

Махортих М. С.

аспірант кафедри історії України, Інститут суспільства Київського університету ім. Бориса Грінченка (Україна, Київ), makhortykhn@gmail.com

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ КИЄВА ВІД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ (1943–1991)

Розглядається процес меморіалізації пам'яті про звільнення Києва від німецької окупації у період від часу визволення у 1943 р. і до завершення радянської доби у 1991 р. За допомогою електронної бази даних "Пам'ятайте нас" та ряду енциклопедичних видань відтворюється процес втворення у Києві меморіального простору, покликано увічнити події Другої світової війни, і визначається місце пам'яток, пов'язаних із звільненням міста у 1943 р. Автор простежує закономірності у процесі запровадження та характері нових пам'яток і пропонує інтерпретацію знайдених закономірностей у контексті загальних тенденцій, притаманних історичній пам'яті про війну за радянської доби.

Ключові слова: історична пам'ять, СРСР, пам'ятники, меморіалізація, Друга світова війна, Київ.

Монументи, меморіали та пам'ятні знаки є важливими складовими історичної пам'яті українського народу, що не лише відображають історичне минуле, але й активно формують суспільні погляди громадян [1]. Ці елементи меморіального простору забезпечать збереження та передачу пам'яті про визначні події історії України, важливе місце серед яких займає Друга світова війна і, зокрема, визволення Києва у 1943 році. Як і у випадку з іншими епізодами війни, основи меморіалізації пам'яті про звільнення Києва від німецької окупації були закладені за радянської доби, яка характеризувалася масовим запровадженням пам'яток, пов'язаних із Другою світовою війною. Внаслідок цього, навіть за

доби незалежності переважну більшість пам'ятників, що увічнюють роки війни, складають ті, що з'явилися за часів Радянського Союзу. Це, в свою чергу, зумовлює актуальність дослідження того, як саме відбувався процес меморіалізації пам'яті про звільнення Києва за радянської доби і яку інтерпретацію події було покладено в основу меморіального простору радянського Києва.

Розв'язання проблеми меморіалізації пам'яті про Другу світову війну за радянської доби було започатковане у роботах низки вітчизняних та зарубіжних дослідників. У працях вітчизняних дослідників розглядається широке коло проблем, починаючи загальними особливостями меморіального простору України (наприклад, роботи І.Симоненко [1; 2] та В.Гриневича [3]), і закінчуючи конкретними прикладами відображення пам'яті про Другу світову війну в пам'ятках історії та культури. Серед останніх слід відзначити роботи Є.Сарапіної [4], в яких розглядається меморіальний аспект політики пам'яті, та праці Г.Денисенко [5; 6], присвячені меморіалізації окремих періодів Другої світової війни.

У зарубіжній історіографії майже відсутні роботи, присвячені дослідженню проблем меморіалізації пам'яті про війну в Українській РСР. Замість цього, основний акцент у працях зарубіжних дослідників робиться на російському досвіді меморіалізації Другої світової війни, свідченням чого є праці як англомовних (Б.Форест та Д.Джонсон [7], Н.Тумаркін [8]) так і російськомовних (Н.Конрадова та А.Рилева [9], С.Кулик [10], И.Кукулин [11]) вчених. Незважаючи на це, використання цих робіт видається доцільним не лише з точки зору порівняльного аналізу, але й на рівні інтерпретацій, що спричинене загальною подібністю процесів меморіалізації минулого у різних частинах СРСР за радянської доби.

Незважаючи на особливе історичне, культурне та ідеологічне значення меморіального простору Києва, проблемам дослідження меморіалізації пам'яті про Другу світову війну на матеріалі київських пам'яток присвячено відносно небагато робіт. Серед них можна згадати праці Г. та О. Денисенко [12], та Г.Денисенко і В.Горбик [13], проте незважаючи на значний внесок авторів у вивчення меморіального простору столиці України ці роботи здебільшого використовують вузьке коло знакових пам'яток і не пропонують системного аналізу ролі київських пам'ятників у процесі увічнення пам'яті про Другу світову війну за радянської доби.

Відповідно до цього, метою статті є визначення основних закономірностей меморіалізації пам'яті про Другу світову війну у контексті київського меморіального простору та висвітлення того, як за допомогою запровадження нових пам'яток відбувалося утвердження пам'яті про звільнення Києва за радянської доби. З цієї метою нами було використано матеріали електронної бази даних "Пам'ятайте нас" [14], дані якої було перевірено та уточнено за допомогою ряду енциклопедичних видань [15; 16; 17; 18].

Усього нами було оброблено дані про 154 пам'ятки, серед яких можна виділити чотири основних категорії: 1) пам'ятки, пов'язані з Київською обороною 1941 р.; 2) пам'ятки, що увічнюють період окупації (сюди відносяться як ті пам'ятки, що увічнюють партизанську